

AHMET HAŞİM'İN ŞİİRLERİNDE MEKÂN

SPACE IN AHMET HAŞİM'S POEMS

ПРОСТРАНСТВО В СТИХАХ АХМЕТА ХАШИМА

Taylan ABİÇ*
Vecihe SOLMAZ**

ÖZ

Ahmet Haşim, Türk edebiyatının önemli isimlerinden biridir. Önceleri Tanzimat sanatçıları olan Abdülhak Hamit ve Muallim Naci'nin şiirlerinin etkisinde kalan şair daha sonra Servet-i Fünun sanat anlayışına uygun şiirler yazar. Fransız şiiri ise onun sanat anlayışını derinden etkiler. Şiiriyle bireysel sanat anlayışını kendi döneminde koruyan şair ilk şiir kitabı olan *Göl Saatleri*'ni 1921'de çıkarır. Daha sonra *Piyale*'yi 1926'da kaleme alır. Modern Türk şiirinin kurucularından biri olan Ahmet Haşim, kendisinden sonra Cahit Sıtkı Tarancı, Ahmet Hamdi Tanpınar, Ahmet Muhip Dıranas ve Necip Fazıl Kısakürek gibi birçok sanatçıyı etkiler. Sanatçının şiirleri üzerine birçok çalışma yapılmış ve kitap çıkarılmıştır. Aynı zamanda onun bireysel odaklı sanat anlayışı dönemin sanatçıları ve kendisinden sonra gelen sanatçılar tarafından da tenkit edilmesine neden olur. Özellikle Haşim'in "hayal havuz"u gibi mekânsal çağrışımları bu eleştirilerin hedefidir.

Genellikle mekân, daha çok roman ve hikâye unsurlarından biri olarak görülmektedir. Ancak mekân kavramı son yıllarda çeşitli çağrışımlarla yeniden anlam kazanmakla beraber şiirde de yerini bulur. Mekân ve insan karşılıklı bir etkileşime sahiptir. Dolayısıyla mekân ile şair de etkileşim içindedir. Ahmet Haşim'in şiirlerinde ise zaman kavramı öne çıkarılır. Hâlbuki zaman dışında ve zamanla birlikte şiirde vücut bulan, gerçek ve hayal ile iç içe geçmiş bir mekân meselesi Ahmet Haşim'in şiirlerinde mevcuttur.

Çalışmanın amacı, Ahmet Haşim'in şiirlerinden hareketle mekân unsurlarını tespit etmek ve mekân unsurlarının sanatında nasıl kullanıldığını incelemektir. Mekânın şair için ne anlamlar ifade ettiğini -biyografisinden hareketle- ortaya koymak çalışmanın esas amacıdır.

Anahtar Sözcükler: Ahmet Haşim, Modern Türk Şiiri, Mekân, Şiirde Mekân, Ütopik Mekan

* ORCID: [0000-0001-9240-0949](https://orcid.org/0000-0001-9240-0949), Dr. Öğretim Üyesi, Ardahan Üniversitesi, GBEF, TDE Bölümü, taylanabic82@gmail.com.

**ORCID: [0000-0002-9080-391X](https://orcid.org/0000-0002-9080-391X), Ardahan Lisansüstü Eğitim Merkezi Yeni Türk Edebiyatı bilim dalı Doktora Öğrencisi-Uzman, solmazvecihe@gmail.com

Ahmet Haşim'in Şiirlerinde Mekân

ABSTRACT

Ahmet Haşim is one of the important names of Turkish literature. The poet, who was influenced by the poems of Abdülhak Hamit and Muallim Naci, who were the artists of the Tanzimat, later wrote poems in accordance with the artistic understanding of Servet-i Fünun. French poetry, on the other hand, deeply affects his understanding of art. The poet, who preserved his sense of individual art with his poetry in his own time, published his first poetry book, *Lake Hours*, in 1921. Later, he wrote *Piyale* in 1926. Ahmet Haşim, one of the founders of modern Turkish poetry, influenced many artists after him, such as Cahit Sıtkı Tarancı, Ahmet Hamdi Tanpınar, Ahmet Muhip Dıranas and Necip Fazıl Kısakürek. Many studies have been done on the artist's poems and books have been published. At the same time, his individual-oriented understanding of art caused him to be criticized by the artists of the period and the artists who came after him. Especially Haşim's spatial connotations such as "dream pool" are the target of such criticism. Generally, setting is seen as one of the elements of the novel and story. However, the concept of setting has gained a new meaning with various connotations in recent years, but also finds its place in poetry. Setting and people have a mutual interaction. Therefore, the setting and the poet are also in interaction. In Ahmet Haşim's poems, the concept of time is emphasized. On the other hand, there is a question of setting, intertwined with reality and imagination, embodied in poetry outside of time and with time, in Ahmet Haşim's poems. The aim of study is to determine the elements of setting based on Ahmet Haşim's poems and to examine how the elements of space are used in his art. The main purpose of the study is to reveal what the setting means for the poet -with reference to his biography.

Keywords: Ahmet Haşim, Modern Turkish Poetry, Setting, Space in Poetry, Utopian Space

АННОТАЦИЯ

Ахмет Хашим - один из важных представителей турецкой литературы. Поэт, на которого повлияли стихи художников периода Танзимат Абдулхака Хамита и Муаллима Наджи, позже написал стихи в соответствии с художественным пониманием Сервет-и Фюнун. С другой стороны очевидно, что французская поэзия глубоко повлияло на его понимание искусства. Поэт, сохранивший свою индивидуальность с помощью поэзии того времени, в 1921 году опубликовал свой первый сборник стихов "Озёрные часы". Позже, в 1926 году он написал *Пиале*. Творчество Ахмета Хашима, одного из основоположников турецкой поэзии, оказали влияние на стихи многих поэтов, таких как Джахит Сытки Таранчи, Ахмет Хамди Танпынар, Ахмет Мухип Диранас и Неджип Фазыл Кисакюрек. стихи Ахмета Хашима исследованы и опубликованы. В то же время его индивидуальное понимание искусства вызвало критику со стороны поэтов того и после него периода. В частности, объектом этой критики стали пространственные коннотации Хашима, такой как "бассейн мечты". Как правило, пространство рассматривается как один из элементов романа и рассказа. Однако, в последние годы концепция пространства приобрела новое значение с различными коннотациями, а также нашла свое место в поэзии. Место и люди взаимодействуют друг с другом. Следовательно, место и поэт тоже взаимодействуют. В стихах Ахмета Хашима подчеркивается понятие времени. С другой стороны, в стихах Ахмета Хашима присутствует вопрос пространства, переплетенный с реальностью и воображением, воплощенный в поэзии вне времени и во времени.

Цель нижеследующего исследования - определить элементы пространства на основе стихов Ахмета Хашима и изучить, как в нём использованы. Основная цель

исследования - раскрыть значение пространства для поэта со ссылкой на его биографию.

Ключевые слова: Ахмет Хашим, современная турецкая поэзия, пространство, пространство в поэзии, утопическое пространство.

1. Giriş

Mekân son yıllarda çeşitli alanlarda kullanılmaya başlanan ve araştırıldıkça önem kazanan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Mekân üzerine tartışmalar son elli yıllık bir süreçte yoğunlaşırken Türkçede mekân ile yer kavramlarının birbirinin yerine kullanıldığı görülmektedir. Ancak hangi kelime ile ifade edilirse edilsin veya hangi dilde kullanılırsa kullanılsın mekân ancak bir öznenin/bireyin varlığıyla kendi varlığını gerçekleştirebilir ve duyumsatabilir. “Özetle mekânın öznesi olan birey varsa ve mekânı algılıyorsa, hissediyorsa o zaman mekândan söz edilebilir” (Usta, 2020:26). Bu çerçevede, öznenen ayrı düşünülemez ve özneyle anlam kazanır.

Mekân, kelime anlamı olarak Osmanlı Türkçesi sözlüğünde “*yer; ev, hâne; uzay*” olarak geçmektedir. (Parlatır, 2016:1042) Mekân kelimesi, Arapça bir sözcük olmakla beraber “*kevn*” kökünden gelmektedir. Ramazan Korkmaz *Romanda Mekânın Poetiği* adlı yazısında, sözcüğün tanımı ve işlevleri üzerinde durmaktadır. “Etimolojik açıdan mekânın ‘kevn’den yani ‘oluş’, ‘ortaya çıkma’ ‘mevcutlaşma’, ‘vücut bulma’ anlamındaki bir kökten türemesi, sözcüğün ontolojik bir söylemi nasıl içerdiğini göstermektedir.” (Korkmaz, 2015:79). Gerek öznenin inşasında, gerekse kültürel olarak toplumların oluşumunda ve süreç içerisinde evrilmesinde de önemli unsurların başında gelmektedir.

Zaman ve bellekle ilişkili olarak insanın iç dünyasında görünümüleri olan bir olgu olarak mekân, “bilinçli-bilinçsiz hafızaların arketipleri olarak” (Narlı, 2014:32) var olmaktadır. Öyleyse mekân unsuru edebiyatla ilişkilendirmek mümkün görünmektedir. “Edebiyat ve mekân ilişkisi, bir bakıma, mekândaki bu hafızayı ve hafızalaşmış mekânı, hatıra ve düş yoluyla çözümlemeye; mekânın yansıtıcı niteliğini görmeye dayanır. Mekânların, insanlar; insanların, mekânlar üzerindeki izlerini, edebiyat eserlerinde aramadan yapılan her çözümleme eksik kalacaktır” (Narlı, 2014:32). Edebî eserlerde, mekânın estetize edilerek sunulmasının yanında, insanın mekânı algılayışı, dönüştürüşü, yeniden ve çok boyutlu kurgulayışı, mekânın açılanmasında önemli bir yere sahiptir.

Mekânın birey ve toplumla ilişkisinden dolayı sanatta yerini bulması, içerdiği anlamsal özellikler açısından önemlidir. Özellikle şiir gibi geniş ve çok katmanlı bir anlam dünyası içinde yer alan bir sanat alanında, mekânların çağrışım değerlerini görmek eserlerin incelenmesinde farklı bir boyut kazandıracaktır.

2. Ahmet Haşim’in Şiirlerinde Mekân

Ahmet Haşim Türk edebiyatının önemli isimlerinden biridir. Şiiriyle bireysel sanat anlayışını kendi döneminde koruyan şair, ilk şiir kitabı olan *Göl Saatleri*’ni 1921’de çıkarır. Daha sonra Piyale’yi 1926’da kaleme alır. Modern Türk şiirinin kurucularından biri olan Ahmet Haşim, kendisinden sonra Cahit Sıtkı Tarancı, Ahmet Hamdi Tanpınar, Ahmet Muhip Dıranas ve Necip Fazıl Kısakürek

Ahmet Haşim'in Şiirlerinde Mekân

gibi birçok sanatçıya estetik bakımdan tesir eder. Buna karşın, Ahmet Haşim'in bireysel sanat anlayışı eleştirilir. Ahmet Haşim sadece yaşadığı dönemin sanatçıları tarafından değil aynı zamanda kendisinden sonra gelen sanatçılar tarafından da tenkit edilir. Özellikle Haşim'in "hayal havuz"u gibi mekânsal çağrışımları bu eleştirilerin hedefi olur.

Şair'in şiir dili ve sanatı ile ilgili olarak dönemin sanatçıları tarafından sıkça eleştirildiğini Beşir Ayvazoğlu, Ahmet Haşim üzerine yazdığı eserde dile getirir. Hatta o dönemde Ömer Seyfettin'in ona yönelik eleştirisine dikkat çeker. Ali Canip'in yazdığı "Kurbağa" adlı şiirinden bahsettiğini ve Ahmet Haşim'in göllerinin hiç de bu şiirde anlatılan göle benzemediğini anlatır. Bu gölün "basbayağı bir Türk gölü" olduğu söylemine dikkat çeker yazar (Ayvazoğlu, 2002:21). Yine benzer bir durum da Orhan Veli'nin Ahmet Haşim şiiri üzerindeki eleştiriler ve ironik şiirlerinde de görülür. Orhan Veli, Ahmet Haşim'in "Tahattur" şiirine karşılık yazdığı aynı isimli şiirle, şiirdeki havuz tasvirleri eleştirilir (Ayvazoğlu, 2002:27). Orhan Veli'nin "Eskiler Alıyorum" şiiri de yine Ahmet Haşim'in şiirlerindeki mekân tasvirlerine karşı benzer bir tutumu gösterir. Görüldüğü gibi Ahmet Haşim'in şiiri ve sanat anlayışı, ortaya çıkan mekân algısı üzerinden tenkit edilmiştir.

Ahmet Haşim'e en büyük tepki gerçek mekânlardan uzak, izafi mekân anlayışının şiirlerinde öne çıkması dolayısıyladır. Bu açıdan, şairin mekân anlayışının şiire nasıl yansındığını belirlemek dikkate değerdir. Eleştirilerin hedef noktasında, Ahmet Haşim'in şiirlerindeki mekânın muğlaklığı vardır. Fakat Ahmet Haşim'in romantik, sembolik ve empresyonist çizgide şiirler kaleme aldığını, kendisinden sonra getirilen eleştirilerin daha çok realist çizgideki sanatçılar ve eleştirmenler tarafından yapıldığı da unutulmamalıdır. Her ne kadar sanatçının yaşadığı dönem içerisinde savaş, ekonomik ve siyasi kriz olsa da şairin şiiri, bağlı bulunduğu akım çerçevesinde değerlendirilmelidir. Öte yandan, yapılan eleştiriler siyasî boyutta kalacak ve estetik çerçeveden uzaklaşılacaktır.

Genellikle mekân, roman ve hikâyenin kullandığı unsurlarından biri olarak görülmektedir. Ancak mekân kavramı son yıllarda çeşitli çağrışımlarla yeniden anlam kazanmakla beraber, şiirde de yerini bulur. Mekân-insan, insan-mekân karşılıklı bir etkileşime sahiptir. Dolayısıyla mekân ve şair de etkileşim içindedir. Ahmet Haşim'in şiirlerinde ise zaman kavramı öne çıkarılır. Hâlbuki zaman dışında ve zamanla birlikte şiirde vücut bulan, gerçek ve hayal ile iç içe geçmiş bir mekân meselesi sanatçının şiirlerinde önemli bir yer tutar.

Ahmet Haşim'in hayatını ve sanatını etkileyen önemli bir unsur mekân ve mekânlar arasında deneyimlediği göçtür. Bağdat'ta doğan Haşim çok küçük yaşlarda annesinin kaybıyla hem içsel hem de dışsal olarak bir yer değişikliğiyle karşı karşıya kalmıştır. Bağdat - İstanbul gibi dönemin önemli şehirlerinde yaşamı deneyimlemiştir şair. Aynı zamanda Avrupa'da birçok şehri görmüş ve bu şehirlerin kendisinde bıraktığı izlenimleri kaleme almıştır.

Ahmet Haşim'in hayatında iz bırakan şehirlerden biri doğduğu Bağdat, diğeri ise ömrünü geçirdiği İstanbul'dur. Birbirinden farklı iklim ve kültüre sahip olan bu iki mekân, şairin ruh dünyasında, dünyaya bakışında ve kişilik yapısının oluşumunda etkiler bırakır. Şairin hayat başlangıcında sert mizaçlı bir baba ile hasta

bir anne arasında geçen bir çocukluk ve Bağdat dönemi vardır. “Haşim’in şiirlerini besleyen ilk rüyalarını da yer yer korku duyduğu bu esrarlı Bağdat gecelerinde ve ay’ın Dicle’deki ışık oyunlarında görmüş olmalıdır” (Ayvazoğlu, 2002:46). Şairin hayatında derin izleri olan mekân değişikliği, onun tüm yaşamına ve eserlerine sirayet eder. Böylece reel dünyadan tamamen hayalî bir dünyanın kucağına atılır. “*Annesini kaybettikten sonra İstanbul’a getirilince, yatılı bir okulun yabancılarla dolu çevresinden büsbütün ürkererek, şiddetli bir ‘içe kapanış’a kapıl’ır*” (Akyüz, 1995:158). Kendisine karşı olumsuz tutumu, çevresi ve geçmişinden gelen anneyi kaybediş onun karamsar bir yapı geliştirmesine neden olur. Şiirlerine “hüzün” etrafında gelişen bir duygu hâkim olur. Hüzün, şiirlerinde mekân ile birlikte ortaya çıkar.

Ahmet Haşim’in şiirlerinde çeşitli mekân anlayışları söz konusudur. Bunlar “gerçek mekânlar, ütopyik mekânlar, mekânın zamansal değişimi ile mekân olarak ev” şeklinde sıralanabilir.

Haşim’in gerçeklik algısı, izlenimleri çerçevesinde değiştiği için reel mekânlar onun şiirlerinde, şairin algılarına bağlı olarak yeniden oluşmaktadır. Gerçek mekânlar, şairin gördüğü gerçeklikle alakalıdır. Haşim’in şiirleri çözümlenme sırasında ilk başlarda muğlak gelse de zamanla şairin hayat hikâyesi ve sanat anlayışı ile birlikte anlam kazanmaktadır. Şiirlerde mevcut mekânlar şairin bizzat deneyimlediği ve yaşadığı yerlerdir. Özellikle şairin su kenarlarında seyirci konumundaki duruşu, onun mekâna yaklaşımı ve şiirine taşıdığı mekânın açılmasında önem arz etmektedir.

Ahmet Haşim, *Göl Saatleri* adlı şiir kitabını İzmir’de öğretmenken yazar. “(...) bazı yaz akşamları Halkapınar taraflarına gittiğini, su birikintileri ve sazlarla dolu bu mesirelerde yavru kuşların sazların üzerine konup ötüştüklerinden” Beşir Ayvazoğlu bahseder (2002:136). Onun seyrettiği bu mekânların muğlaklığı, şiirine konu olur. Toplum dışında seyreden sanatının kendine has yolunu çizen şair, manzarayı da tıpkı yaşam gibi şiirlerinde buğulu bir camın arkasından bakarak anlamlandırır. Kendi ruhunu mekâna aktaran Haşim, bu tavrını genellikle tüm şiirlerinde kullanmaktadır.

Ahmet Haşim için mekân, algısalıdır. Yine otobiyografik okumalardan hareketle şairin İstanbul’a gelişi onun mekân algısını etkiler. Özellikle İstanbul’da önceleri hiç Türkçe bilmemektedir. Türkçeyi yeterince konuşamaması, kendisine “Arap Haşim” denilmesi, yalnız ve içine kapanık bir çocukluk geçirmesindeki merhaleler, şairin genelde mekân özelde ise ev algısını etkiler. “Galatasaray’daki yatılılık günleri, özlemine çektiği aile yuvasının yerini elbette tutamaz” (Özkırımlı, 1998:15). Böylece Haşim’de gerçeklerden kaçış başlar. O artık yalnız kalan ve hayal dünyasında yaşamaya başlayan biridir.

Şair için coğrafi kavramlar olan ovalar, dereler, nehirler, denizler hep boş ve tenhadır. Zamanın eskitemediği geçmişte kalan mekân, şairi hüznü yapar. Şairin dış dünyadan aldığı his, iç dünyasıyla beslenmektedir. İçindeki boşluk ve hüznü duygusu, doğa tasvirlerine aksetmektedir. Öksüzlük ve yalnızlık şiirlerinde temel bir argümana dönüşür. Anne, Haşim’de öyle bir çıkmazdır ki belleğinde kalan tek şey

Ahmet Haşim'in Şiirlerinde Mekân

hüzündür. “Hazan” şiirinde şair geriye dönüşler yaşar. Yıllar önce yaşadığı mekânlara gider:

“On beş sene evvelki hakikat hep o gündür.
Ruhumda bugün zulmet-ipür-girye onundur.
On beş senedir, ufka güneş kanlı düşerken
Tenha oavadan, boş dereden, akşamın erken
Hüznüyle susan meşcerelerden gam-ı eylül

...

Çöllerde kalan bir küçücük makber-i bikes
Yollar bu muhîtâta kesik, şekhâlı bir ses!” (Haşim, 2021:104 -105)

Haşim'in “Aks-i Seda” şiirinde gerçek dünyanın izleri görülmektedir. Şiirin özündeki gerçeğin nasıl bir dönüşüm geçirdiğini, “mesafelerin” kendisine öğrettikleriyle dile getirir:

“Mesafeler bana sihr-i hayali öğretti
Denizlerin ebedî gayz-ı târ u mümteddi,
Başımda her gece bî-his, bî-emel, bîdâr
Nücûmu söndürerek yırtılan büyük rüzgâr
Vühûş-ı ruhumu zehriyle etti perverde
Dolaştığım o derin uzlet-i mükedderde
Sularda encümü her akşam eyleyip târâc
Ölen güneşlere onlarla işledim bir tâc” (Haşim, 2021:168)

Şiirde geçen “tehi” sözcüğü boşluğu çağrıştırır. “*Tehî ufuklara reddetti daima sesimi*” dizesiyle şairin mekânla iletişimde büyük bir mesafe söz konusudur. Mekânla özdeşleşme çabası bu şiirde sonuçsuz kalmıştır. Şair sesine ses olan insanları bulamadığı gibi yaşam içinde de derin ilişkiler yakalayamamıştır.

“Yolun dikenleri üstünde bekledim, güldüm

Ve dinledim.. Yine savt-ı muakkibi buldum.” diyerek aynı zamanda yaşamındaki sancılı durumlara gönderme yapar.

Mesafe dışında yol, Haşim'in şiirlerinde çok kullanılan mekânlardan biridir. Kimi yollar hayali bir evrene gider –“Yollar” adlı şiirinde olduğu gibi-, kimi yollar ise şairi çocukluğuna götüren mekânlardır.

“Sensiz” şiirinde yol, akşam ve anne kavramıyla özdeşleşmiş bir öznenin tasavvurlarını anlatır. Şiirde, kimi zaman gerçek, kimi zaman da algısal bir mekân görmek mümkündür.

“Annemle karanlık geceler bazı çıkardık.
Boşlukta denizler gibi yokluk ve karanlık
Sessiz uzatır tâ ebediyete kollar...
Güya o zaman, bildiğimiz yerlerdeki yollar
Birden silinir, korkulu bir hisle adımlar
Tenha gecenin vehm-i muhâlâtını dinler...” (Haşim, 2021:101)

Şairin karanlık ve geceyle anneyi anması, iç dünyasına asılı kalan bir acının ve özlemin sonucudur. Onun mutlu olduğu bir zamandan ziyade yalnız olmadığı yere götürür yollar. Yollar somut bir mekân olarak Haşim'in kaleminde belirsizleşir. Gidilecek veya ulaşılabilecek bir araç değil, olunan ve yaşanılan bir andır. Yola ve

anılara Dicle Nehri eşlik eder. Anıların mekâna yansımaları şiirde net olarak verilen gerçek mekân adlarından anlaşılır. Özellikle gerçek mekânları gösteren bir isim olarak Dicle Nehri önemlidir.

“Sensiz” şiirinde, Dicle Nehri’nin adı iki defa anılır.

“Zulmette çizer Dicle uzun bir reh-i mahmur
(...)

Zulmette çizer, Dicle uzun bir reh-i pür-nûr.

Dinlerdik onun şi’rini ben lâl, o hayali

Lakin ne kadar hüzn ile te’emdi meâli

Lakin ne kadar târ idi sensiz o nazarlar!” (Haşim, 2021:102-103)

Haşim, sadece mekânı hayal etmez, bazen de bu mekânla özdeşleşir. Gecenin karanlığında, mekânla adeta bir sırdaştır. Özellikle Dicle Nehri çevresinde geçen şiirlerde, mekân, hem bir birey gibi düşünülmüş, hem de kendisini hayal âlemine götüren bir yol gibi tasvir edilmiştir. Şiirde, anne ve çocuğun birlikte çıktıkları gecenin yollarından biri de dönüş yoludur.

“Ruhumda benim korku, ölüm, leyle-i târik,

Çeşminde onun aks-i kevakible dönerdik.” (Haşim, 2021:103)

Şair hem anneyi, hem de geceyi seyrettiği bir sahnede kendisini görür. Küçük bir çocuğun henüz o yaşlarda annesinin hüznüne ortak olması ve annesi yanındayken bile kendi âleminde olması şairin mekâna –yollara- karşı bir korku içine girmesine neden olur. Yollar, şairi Dicle kıyılarına götürür.

2.1. Haşim’in şiirlerini besleyen önemli bir mekân: tabiat

Ahmet Haşim’in şiirlerinde mekân ya bir bahçedir, ya da nehir kıyısıdır. Dicle Nehri, Ahmet Haşim belleğinde önemli bir yere sahiptir. Dicle Nehri, yaşanmışlıkları içinde barındıran, şairin iç dünyasının anahtarı niteliğindedir. Şiirlerdeki imgelerin pek çoğu, çocukluğun büyülü âleminden çıkarılarak estetize edilir.

“Nehir Üzerinde” şiirinde Dicle’den bahseder şair. Çocukluğuna gittiği bu yerde, yine anne ile gece çıkılan ve yollarda, izlenimlere yer verilir. “Dicle’nin üstünde matem” demesi anne ile Dicle’yi bütünleştirir. Şiirde asıl anlatılan annesi iken Dicle yeniden vücut bularak anne imgesiyle birleşir. Annesinin hüznü ile Dicle’nin matemî şairin yine çocuk olarak gözlemlediği zamana atıfta bulunur. Şiirde mekân, zamanın içinde kedere bürünür.

“Ey sen, ey onun ruhu e ey matem-i seyyal

Ey şimdi bakan hüznüme, ah, ey kamer-i lal” (Haşim, 2021:111-112)

Coğrafya olarak ilk çocukluğunun geçtiği şehir olan Bağdat ve oradaki yaşam, anne ve Dicle Nehri ile özdeşleştirilir. Ahmet Haşim’in annesi hasta bir kadındır. Özellikle evlilikten istediği mutluluğu bulamamanın üzüntüsü içindedir. Oğlu Haşim’e çok derin bir bağlılığı vardır. Aynı şekilde Haşim de annesinin üzüntüsü ve hastalığı karşısında etkilenmiştir. Bu durumu, anne ile ilgili hemen her şiirinde dolaylı bir anlatımla sezdirir. Özellikle, *Şi’r-i Kamer*’deki şiirlerinde bu durum, daha belirgin bir şekilde karşımıza çıkar. “Sare Hanım’ın eşi Arif Hikmet Bey’le evliliğinde hayal kırıklığına uğradığı, ‘bir lahza sevildikten sonra ihmal

Ahmet Haşim'in Şiirlerinde Mekân

edildiği, unutulduğu söylenebilir. Eşinden bulamadığı mutluluğu küçük Haşim'de arayan ve ona marazî bir sevgiyle bağlanan Sare Hanım'ın en büyük zevklerinden biri, Bağdat'ın bunaltıcı yaz gecelerinde Dicle kıyılarında gezinmek ve mehtabı seyretmektir; arkadaşı ise elinden sıkı sıkı tuttuğu küçük ve hastalıklı oğlu..." (Ayvazoğlu, 2002: 43-44). Hatırlanan mekân, birbirine muhtaç anne ve oğulun mesut anlarının geçtiği, şairin cennet mekânıdır. Geçmişe, yaşanmışa olan bu özlem yahut açlık, çocuk yaşta yalnız kalan Haşim'i çevresindeki insanlardan ve yalnızlıktan koruyan bir tür güvenlik duvarı olarak da yorumlanabilir.

"O" adlı şiirinde bahsettiği anne ve mekân algısı, genel olarak şiirlerindeki mekân anlayışını ortaya koyan önemli bir gösterge olarak görülebilir:

"Bir hasta kadın, Dicle'nin üstünde her akşam
Bir hasta çocuk gezdirerek, çöllere gül-fam
Sisler uzanırken o senin doğmanı bekler

...

Nehrin gece, rüya ve seâirle boğulmuş
Ufkunda Tahassürler okur gam-zede bir kuş.
Bir giryeli ses –belki kadın, belki de erkek-
Söyler gecenin şi'rine bir aşk, bir ahenk" (Haşim, 2021: 98-99)

Dicle Nehri, Haşim'in şiirlerinde önemli mekânlardandır. Dicle demek Haşim'in çocukluğu ve annesi demektir. Özellikle *Şi'r-i Kamer*'de geçen "O" adlı şiiri Haşim'in konuyla ilgili en somut mekân örneklerindedir.

Haşim'in şiirinde, nehir dışında mekâna ait bir unsur da denizdir. "Şiir-deniz ve su bağlamında Yahya Kemal'den sonra akla gelecek ilk isim Ahmet Haşim'dir" (Narlı, 2014:382). Haşim'in şiirinde, doğanın ayrı bir yeri vardır. Gerek çocukluk anlarında biriktirdiği Dicle izlenimleri, gerekse su, orman dağ vb. doğa unsurları, şiirsel imgelemin yapı taşlarını oluşturur. Bağlı olduğu akımların da etkisiyle doğa, Haşim'in elinde yeniden inşa edilir. "Onun şiirlerinde su genel anlamda yansıtma işlevi görür. Yalnız bu yansıtma, mekânın ve nesnelere bir aynada bütünüyle kendi biçimleri ve özellikleri ile görünmesinden farklıdır. Suda yansıyan görüntüler, bir rüyanın veya hayalin kendine özgü düzenlerine ve biçimlerine sahiptirler" (Narlı, 2014:382).

"Yaz" şiirinde denizi seyreden bir özne söz konusudur. Yalnızlık ve dalgaların kumlar üstündeki sürüklenişi, şairi yeniden hastalığa ve anıların kucağına atar.

"Deniz
Sürüklenir zehebi, ince kumlar üstünde,
Bütün menazır-ı hüzn ü gurûb ile yalnız;
Yükselen rengi şamın altında
Öksürür natuva u nâlede
Hasta genç bir kız..." (Haşim, 2021:152)

Deniz ve onun yarattığı algı, Haşim'in şiirlerinde "su" ve "havuz" kavramları ile birlikte verilmektedir. Mehmet Narlı, "Cumhuriyet Dönemi Türk Şiirinde Mekân" adlı eserinde "deniz" konusu üzerinde dört madde belirlemektedir:

- “A. Özellikle romantik dönemden gelen etkileri de içeren doğal olana kaçma, sığınma ve doğanın düzeninden, enerjisinden beslenme bağlamında deniz
B. Uygarlıkların kültürel temellerini besleyen bir iklim ve coğrafya olarak deniz.
C. Bireyin içinde mikro kozmik yaşantılar uyandıran simgeleri ve imgeleri doğuran bir evren olarak deniz.
D. Gündelik yaşamalara katkı sağlayan, yaşama sevincini besleyen bir imkân (nimet) olarak deniz” (2014: 447).

Haşim’i üçüncü kategoride en önde gelen isim olarak gösterir Mehmet Narlı.

Ahmet Haşim’in şiirlerinde deniz dışında su imgesiyle bağlantılı olarak havuz önemli bir mekân unsurudur. “Havuz” adlı şiirinde yine akşam ve karanlık bir atmosfer vardır:

“Akşam yine toplandı derinde...

Canan gülüyor eski yerinde,

Cânan ki gündüzleri gelmez

Akşamları görünür havz üzerinde” (Haşim, 2021:82)

Haşim’in şiirlerinde su unsurunun geçtiği diğer bir mekân da nehirlerdir. Nehir, dere, deniz ve havuzun, ateş unsurlarıyla ortaya konması, şiirdeki öznenin ruh dünyasının çağrışımlarıdır. Böylece Ahmet Haşim’in şiirinde nehir, kızıla boyanmış ve yanmıştır. Haşim’in şiirlerinde mekân, akan sudan zamana ve reelden hayal âlemine doğru bir yolculuğa çıkarır. Ahmet Haşim ile Şeyh Galip’in hayal âlemlerinin ve tabiat algılarının benzerliği, poetik düzeyde kendini gösterir. Bu benzerliğin olduğunu birçok araştırma kaynağı belirtmektedir. Şeyh Galip gibi “O da, doğanın herkes tarafından görülen biçimlerini silmeye çalışmış; biçimleri ve sınırları doğadakine benzemeyen bir ‘âlem’ yaratmaya çalışmıştır” (Narlı, 2014:384). Şiir sanatının özünde yatan ve özgünlüğü sağlayan en önemli unsur olan estetik algılama, her iki şairin mayasında mevcuttur. Bu benzer tabiat ve duyuş, ortak imgeler meydana getirmiştir.

Ahmet Haşim’in şiirlerinde, bahçe de önemli mekânlardandır. Bahçe, ağaç, ağaçlarda öten kuşlar, sazlıklar, deniz, ırmak veya dere, bir dekor olarak kullanılmakla birlikte şairin iç dünyasındaki yansımaları da ifade eden poetik malzemelerdir.

Dağlar da şairin şiirlerinde yer alan mekânlardandır. Ancak dağ uçurumları olan ve şairin iç dünyasında ölümü anlatan bir mekân olarak şiirlerde yer alır. Dağ, Haşim için dış dünyadaki bir yerdir ve ölüme uygundur. Ölmek ister şair. “Ölmek” adlı şiirinde “*Firaz-ı zirve-i Sinâ-yı kahra yükselerek*” oradan düşüp ölmek isteyen bir özne görmekteyiz. Şairin özellikle dağı ölüm kavramıyla özdeşleştirilmesi çektiği “acı”dan kaynaklıdır. Kendini yalnız ve acı içinde gören kişi yarattığı hayali mekânda hayatını sonlandırma arzusundadır. Acıyı, ölümlle yok etme düşüncesi mevcuttur.

“Firaz-ı zirve-i Sinâ-yı kahra yükselerek

Oradan,

Oradan düşmek ölmek istiyorum”

...

O dem ki kollar açar cism-i nâ-üme adem

Ahmet Haşim'in Şiirlerinde Mekân

Bir derin sesle 'haydi' der uçurum,
O dem,
Firaz-ı zirve-i Sinâ-yı kahra yükselerek
Savt-ı ümmîd-i kalbi dinlemeden
Cevf-i hüsrana düşmek istiyorum.” Haşim, 2021:77)

Şiirdeki yoğun karamsarlık ve intihar arzusu görüldür. Ahmet Haşim şiirde ölümün gösterişli bir hal almasını ister. Ölüm burada bir yok oluş değil acının içinde sonuna kadar batmak isteyen bir ruh olarak işlenir. Şiirde “dağ ve uçurum” kavramları şairin kendi içindeki boşlukla baş edemediği ve yaşadığı coğrafyanın içinde dayanılmaz bir ümitsizliğin de göstergesi olarak düşünülebilir.

Yine nehir, deniz ve dağ gibi mekânlar dışında çöl mekânları da Haşim'in şiirlerinde mevcuttur. “Çöller” şiirinde de Bağdat gecelerine ve annesini hatırladığı çocukluk günlerine gider şair. Çölde yapılan gece yolculuğunun ve yıldızların altında karanlık bir vakitte gecenin sessizliği vurgulanır:

“Ses yok, o derin çölde ne bir hadşe-i bî-sûd,
Bir kalb-i umûmî gibi hep zulmet-i mes'ud” (Haşim, 2021:109)

Mekân şairin görüş süzgecinden geçer tüm şiirlerde. Ahmet Haşim şiir anlayışında gerçek mekânların hayalden ve izlenimlerden beslendiği söylenebilir. Böylece şair yaşadığı mekânı düş gücünden aldığı güçle aktarır ve okuyucunun tamamlamasını istediği bir mekân algısı ortaya koyar.

2.2. Ütopik Mekânlar

Ütopya, geleceğe dair olumlu bir atmosfer içinde yaşayacak toplumu ortaya koyan türe verilen isimdir. Dünya edebiyatında ilk örneği olan Thomas More'nın *Ütopya* adlı eseri bu türe adını verir. 16. Yüzyılda kaleme alınan tür genellikle roman veya öyküde belirlemekle birlikte zaman içinde şiirde de kendini gösterir (Çakmak, 2016:7).

Ütopya kavramı Türk edebiyatında Tevfik Fikret'in “Ömr-i Muhayyel” ve “Yeşilyurt” şiirlerinde vurgulanan bir temadır. Özellikle Servet-i Fünûncuların aktif olduğu dönemde yaşanan politik ve sosyal şartlarından bir kaçışı imgelemişlerdir. Onların hayali yaşadıkları memleketten çok uzakta bir yere gitmektir. Öncelikle Yeni Zelanda'ya gitme fikri ön planda olur. Ancak gerçekleştiremedikleri bu fikri yeni bir hayalle telafi etmek isterler. Manisa'nın Sarıçam köyünde mutlu ve müreffeh günlerin hayalini gerçekleştirebilecekleri doğayla iç içe bir mekân arzularlar. İstenilen bu hayal de gerçekleşmez (Çakmak, 2016:59-62).

Benzer bir ütopya da Ahmet Haşim şiirlerinde mevcuttur. Haşim de ütopya düşüncesini çeşitli mevzularla besler. Özellikle şairin ruhsal durumu, sosyal çevresiyle yeterince uyum sağlayamaması ve yaşadığı dönemdeki milliyetçilik fikirleri gibi sosyal, politik ve psikolojik zeminler üzerinden görülmektedir. Psikolojik açıdan çocukluğu ütopik dünyasının oluşmasında önemli bir etkidir. Onun çocukluğu Bağdat'ta Dicle Nehri'nin kıyılarında geçer. Hasta ve mutsuz annesiyle bu mekânlar onun iç dünyasında derin bir etkilenme olarak kalır. Hatta Haşim'in hayatında âşık olduğu kadınlar bile bu ruh dünyasıyla kendini ortaya koyar. “Çocukluğunda kaybettiği annesine ait hasta, narin, müşfik ve güzel

vasıflarına haiz kadın ve kadınlar Haşim'in ufuklarına doldular" (Kaplan, 2020:150). Haşim, annenin yokluğu ve sosyal hayatın olumsuzlukları karşısında içe kapanık bir çocukluk geçirir. Bu durum, yetişkin olduktan sonra da devam eder. Şiirlerindeki kadın, çocukluğunda kaybettiği anneye aittir. Şiirlerde, psikik travmalarla beslenmiş çocuklukla birlikte, anne karnına geri dönme isteği baskın tematik unsurlardır. Haşim'in annesini hatırladığı şiirlerin tamamında bu travmatik ruh halini görmek mümkündür.

Mehmet Kaplan "Yollar" şiiri üzerine incelemesinde şairin mekân algısını hayali zeminde oluşturduğundan bahseder. " 'Yollar' şiiri yaşanan hayatın ötesinde, adeta varlığın dışında, ideal, ulvi ve hayalî bir âleme karşı duyulan hasreti ifade eder." (2020:149). Sosyal hayatın baskısı, dış âlemin tekinsizliği içinde, rahatlatıcı, müreffeh bir mekan arzusu, yol metaforu ile verilir. Bu bakımdan şiir, gerçek hayatın, insanın iç dünyasına tesiri açısından önemlidir.

Şiirin içeriğindeki sorgulama gösteriyor ki şair hayalde kalan bir yer arayışındadır. Arzulanan mekan, hayal edilen ve mutlu olunacağına inanılan bir yerdir. Yol metaforu ile sunulan bu mekan, Fikret "Süha ve Pervin", "Yeşilyurt" gibi şiirlerinde de yer alan, ütöpik yerlerdir.

"Yollar

Ki gider kimsesiz, tehi, ebedî,

Yollar

Hep birer hatt-ı pür sukut oldu

Akşamın sine-i gubârında

Onlar

Hangi bir belde-i hayale gider

Böyle kimsesiz ve sessiz şimdi?" (Haşim, 2021: 143)

"Yollar" şiirinde, mekâna yüklenen anlamlarla mekana insanî vasıflar yüklenir. Başka bir ifadeyle mekan ve şair özdeşleşmekte, hatta şair kendi yalnızlığı ve zihin dünyasını yolların sonundaki ütöpik mekana bağlamaktadır. Tıpkı şair gibi yollar kimsesiz, keder ve hüznle doludur. Yollara akşam inmiştir ve sonu görülmemektedir. İstenilen, arzulanan yerin, realiteye dönüşle beraber karamsar bir ruh haline giren şair, Servet-i Fünun şairleri gibi hayalde kalmış ve eyleme geçememiştir. Mehmet Kaplan, bu şiirde gerçeğe ulaşmak isteyen ancak bunu eyleme geçirecek gücü kendisinde bulamayan bir şair tavrı olduğunu ifade eder. Aynı durumun Servet-i Fünun sanatçılarında görüldüğüne dikkat çeken Kaplan, şairin şiirdeki duruşunu "*realiteye hüznü dönüşü*" olarak ifade eder (2020: 151). Ahmet Haşim'in şiirinde ütöpik mekânlar, özellikle "*O Belde*" şiirinde açıkça görülmektedir.

"O Belde" şiirinde çeşitli mekân unsurları geçmektedir. Öncelikle şiirin başlığında olan "belde" kelimesi "şehir" veya "kasaba" kavramına tekabül eder. O halde denilebilir ki, Ahmet Haşim, içsel bir dünyada yeni bir şehir ve onun olanaklarını bu şiirle anlatmaya çalışır. Şehir ve kadın imgelerinin bütünleştiği şiirde, bir sıkışmışlık hissi hâkimdir. Özellikle

"Uzak

Mâi gölgeli bir beldeden cüda kalarak

Ahmet Haşim'in Şiirlerinde Mekân

Bu nefy ü hirc müebbed bu yerde mahkûmuz.” (Haşim, 2021:149) dizeleri, yaşadığı hayatın bir zindan, şiirdeki öznenin de bir mahkûm olduğunu düşündürür. Kendi koşullarını sevmeyen şair yeni ve özgür bir yaşam arar. “O” dediği mekândaki idealler şöyledir: O mekânda yer alan kadınlar ideal olan kadınlardır. Oradaki kadınların temiz yürekli, duygulu, aynı zamanda hisli olduklarına vurgu vardır. Ütopik şehrin kadınları iki çeşit anlam kazanır: ya sevgilidir ya da kız kardeş.

Mehmet Kaplan Haşim'in mahkûmiyet kavramını bir sürgün olarak değerlendirir. Teolojik terminolojide geçen, Âdem ve Havva'ya kadar giden hikâyedeki insanın dünyaya sürgünü ve tasavvuftaki insanın ebedi yer olarak kabul ettiği cennet fikrinden bahseder. Ona göre Haşim'in yaşadığı mekânla uyuşamaması, çocukluk günlerine bir daha dönemeyecek olma duygusu taşımasındandır. (2019:471).

“O Belde” şiirinde bireysel ilişkilerin şehirle özdeşleşmesi şairin ruh dünyasında ve kendi kişisel tarihinin bir sonucu gibidir. Kadınlarla iletişimi (ya da iletişimsizliği) daha dünyaya gözlerini ilk açtığı zamandan itibaren, şairin içinde yaşadığı coğrafyadan, dilini ve kültürünü bilmediği bir yere gelmesi, “O Belde” şiirine nüfuz etmiştir.

“Sana yalnız ince bir taze kadın
Bana yalnızca eski bir budala
Diyen bugünkü beşer

Bu sefil iştiha, bu kirli nazar” (Haşim, 2021:149) dizlerinde, şair mevcut yaşantının dışında olarak yaşama isteğine götürür. Şiirde göze çarpan yeniden inşa edilen şehir (belde), içinde bulunulan zaman diliminin reddi olarak değerlendirilebilir. “İstekleri ve görüş biçimi aşağılık ve kirli olan bu insanların arasından kaçmaktan başka çare yoktur” (Narlı, 2014:184). “Bugünkü beşer” ifadesi, zamanının insanlarıdır ve şair kendini buraya ait hissetmemektedir. İçinde bulunduğu zamanın insanlarına bir itirazı vardır: anlaşılmamak.

Şiirde dikkat çeken bir diğer nokta, cinsiyet ve doğa üzerinden yapılan vurgudur. “Bu şiirde bariz bir şekilde görülen empresyonizm, Haşim'in hayatı/dünyayı dışarıdan bir izlenimci gibi izlemeye sevk eder. Bu görüşte topluma yer yoktur. Toplumun gerçeklerinden kaçan ve bu somutluğun rahatsız edici bakışlarından uzaklaşmak isteyen Haşim, ‘O Belde’nin uzak oluşunu bu açıdan temellendirmiş olur. Çünkü Haşim, ‘O Belde’sini, yani şiirini bu hayal havuzunun içinde, nesnenin görüntüsünden ‘uzak’ta bir yerde kurmak ister. Dış dünya, somut düzlem Haşim'in hayal süzgecinden/ o beldesinden geçerek kendini yeni bir biçimde kurmuştur” (Reyhanoğulları, 2019:233).

Mekânsal açıdan “*O Belde*” şiiriyle “Şi’r-i Kamer”de geçen kadınlar ve onların da yaşadıkları çevre benzerlikler arz eder. “Bu benzerlikten çıkan netice şudur: Haşim'in ideal ülkesi, çocukluğunda yaşadığı anıların idealize edilmiş bir şeklidir” (Kaplan, 2019:473). Şairin yaşadığı dönem ve içinden geçtiği koşullarda mekânda kaçış ve ideal mekâna ulaşma çabasını gösterir.

“*O Belde*” şiirinde şair hayal ettiği yerin mevcudiyetinden emin değildir. Bu durum “*Bir yalan yer midir veya mevcud*” dizesinde görülür. Kesin bildiği bir şey var ise bu yer ile ilgili sadece hüzdür ve şaire verdiği o eşsiz ilhamdır. “*Uzak /*

Ve maî gölgeli bir beldeden cüdâ kalarak, /Bu neyf ü hicre müebbed, bu yerde mahkûmuz.” dizeleriyle şiir biter. Anlaşıldığı üzere, şiirin içerdiği düşünceler sonunda gerçekliğe boyun eğen bir kabullenişe geçer. O da teslim olur yaşadığı hayata ve kaderine. Böylece kendini içinde bulunduğu mekâna bırakır.

Ancak “O Belde” şiiri sadece hayal âleminin ya da ütöpik bir dünyanın bir arayışı değildir. Böyle bir değerlendirme şiirin açılmanması açısından yetersiz kalır. Daha önce de belirtildiği gibi o anlaşılammaktan mustarıptır. O sanatıyla ve şiiriyle anlaşılammış ve kabul görememiştir. Aynı zamanda bu şiirle Ahmet Haşim kendi şiir düzlemini de oluşturduğu bir mekândan bahseder. Ahmet Haşim için “O Belde” esasında “şiiresel mekân arzusu” olduğu fikrini düşündürür (Reyhanoğulları, 2019:235). Şair kendisine yöneltlen eleştirilerden ve kendi şiir anlayışının çevresi tarafından algılanmamasını da içeren bir kişisel içe kapanma olarak değerlendirilebilir.

Ahmet Haşim’in şiirleri bütünüyle incelendiğinde, tasavvur edilen mekânlar, içselleştirilmiş, arzulanan yerlerdir. O, mekânı kendi zihinsel potasında yeniden anlamlandırır. Görülen ve gözlemlenen her şey şairin penceresinden süzülerek okuyucuya sunulur. Bu durum, tipik bir empresyonist tavidir. Şehir gibi mekânsal bir unsurun yanı sıra deniz, nehir, göl, çöl ve dış dünyaya ait her şey, şairin zihin süzgecinden yeniden üretilir.

SONUÇ

Ahmet Haşim’in şiirlerinde zaman izleği hareket noktası olarak görülmekle birlikte şiirlerinde mekân da önemli bir yer tutmaktadır. Haşim’in şiirlerinde mekân, şairin çocukluğu, yaşam karşısındaki tutumu, arzuları, izlenimleri ve hayal ettiği ütöpik yerler olarak belirlemektedir. Ahmet Haşim’in şiirleri mekan olarak incelendikten sonra çıkan sonuç, gerçek mekânların yanı sıra ütöpik mekânlar, mekânın zamansal olarak değişimleri, tabiatla mekânın etkileşimi başlıkları altında toplanabilir.

Haşim’in mekâna atfettiği önem, şiirlerinde belirgindir. Şiirlerinde genel olarak mekânlar; kaçılan, sığınılan, geçmişini yeniden yaşayabileceği yerlerdir. Birbiriyle içe içe geçmiş bu unsurları besleyen yalnızlık hissidir. Bir başka ifadeyle bu şiirlerde, dünyalık hayatında sürekli olarak itilmiş, yalnız bırakılmış, aidiyet duygusunu kaybetmiş bireyin çığlıkları gizlidir. Bundan dolayı, şiirlerinde hayali mekânlar ile şairin çocukluk günlerini geçirdiği yerlere karşı özlem duygusu yoğunluk arz etmektedir.

Sonuç olarak, Ahmet Haşim’in dönemin Realizmine karşı Sembolizm ve Empresyonizm akımlarına bağlı olduğu söylenebilir. Kendisine yöneltlen eleştirilere rağmen, bireysel yönelimli şiiri estetik yönde geliştirdiği, yoğun toplumcu söylemin içinde farklı bir tarz ortaya koyarak sanatıyla kendinden sonra gelenlere önderlik ettiği bir gerçektir.

KAYNAKÇA

AKYÜZ, N. (1995). *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri*, İstanbul: İnkılap Kitapevi.

Ahmet Haşim'in Şiirlerinde Mekân

- AYVAZOĞLU, B. (2002). *Ömrüm Benim Bir Ateşti - Ahmet Haşim'in Hayatı Sanatı Estetiği Dramı*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- ÇAKMAK, S. (2016). *1980 Sonrası Türk Edebiyatında Ütopya- Distopya*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- HAŞİM, A. (2021). *Ahmet Haşim Bütün Şiirleri Piyale, Göl Saatleri ve Kitapları Dışındaki Şiirler(Hazırlayanlar: İnci Enginün, Zeynep Kerem)*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- KAPLAN, M. (2019). *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 1*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- KAPLAN, M. (2020). *Şiir Tahlilleri 1 -Tanzimat'tan Cumhuriyet'e*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- KORKMAZ, R. (2015). *Romanda Mekanın Poetiği*. Editör Ramazan Korkmaz. Yazımsal Okumalar, İstanbul: Kesit Yayınları.
- NARLI, M. (2014). *Şiir ve Mekân Cumhuriyet Dönemi Türk Şiirinde Şiir- Mekân İlişkisi(1920-1950)*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- ÖZKIRIMLI, A. (1998). *Ahmet Haşim*, İstanbul: Toker Yayınları.
- PARLATIR, İsmail (2016). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: Yargı Yayınevi.
- REYHANOĞULLARI, G. (2019). "Bin Hüzünlü Haz"- Ahmet Haşim'in "O Belde"si Ütopya mı Poetika mı. *Ankara Üniveristesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, 209-237.
- USTA, G. (2020). Mekan ve Yer Adlarının Kavramsal Açından İrdelenmesi. *The Turkish Online Journal of Design, Art and Cominication*, 25-30.